

УДК 338.33:633.791

Т. С. Муляр,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Житомирський національний агроекологічний університет

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВОГО ХМЕЛЯРСЬКОГО КЛАСТЕРА

T. Mulyar,
The Candidate of Economic Science, assistant professor, the chair of management of organizations
Zhytomyr National Agroecological University

THE FORMATION OF TERRITORY AND BRANCH HOP CLUSTER

Обґрунтовано необхідність формування територіально-галузевого хмелярського кластера та його роль в управлінні хмелепідприємствами. Запропоновано структурну модель територіально-галузевого хмелярського кластера.

The necessity of forming the territory and branch hop cluster and its role in hop enterprise managements is grounded. The structural model of the territory and branch cluster is presented.

Ключові слова: кластер, галузь хмелярства, територіально-галузевий хмелярський кластер, кластерна модель, підприємства галузі хмелярства.

Key word: cluster, hop branch, territory and branch hop cluster, cluster model, hop production enterprise.

ВСТУП

Суттєві зміни та динамічні трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, пов'язані з переходом національної економіки до ринкових відносин на фоні глобалізації й інформатизації суспільства. Зважаючи на ринкові тенденції розвитку економічних процесів, трансформація економіки, як правило, супроводжується приватизаційним процесом, результатом якого є створення значної кількості нових організаційних об'єднань. Трансформації в практиці українських підприємств є найпоширенішим напрямом розвитку, але вони супроводжувалися помилками й недоліками, що мали системний характер.

У міру ускладнення зовнішнього середовища, змін технологій, на якій базується робота хмелепідприємств,

поява нових цілей висуває на перший план необхідність формування територіально-галузевого хмелярського кластера. Це питання особливо актуальне для підприємств галузі хмелярства, діяльність яких пов'язана з тривалими виробничими процесами, розрахованими на кілька років і характеризується значним ступенем ризику.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Значну увагу дослідженню питань формування кластерів та їх впливу на інноваційний розвиток приділяли західні науковці: М. Портер, Е. Фезер, Е. Бергман, Г. Фаррел, П. ден Хертаї, Т. Роелант, С. Розенфельд, М. Енрайт та ін., так і вітчизняні: С. Соколенко, М. Войнарен-

ко, В. Дубовик та ін. Так, М. Портер [10] Е. Фезер [9], В. Елснер [7] визначають кластер як неформальну групу галузевих і змішаних компаній, які характеризуються здатністю взаємного посилення конкурентних переваг. М. Енрайт [8] характеризує кластер як географічну агломерацію фірм, що працюють в одній або декількох суміжних галузях Г. Шмітц [12], Г. Сванн і М. Превезер [13] відносять до кластерів групу підприємств, що належать одному сектору і діють у тісній близькості одне до одного. С. Розенфельд [11] під кластером розуміє концентрацію фірм, що здатні створювати синергетичний ефект завдяки їх географічній близькості та взаємозалежності. Не зважаючи на певні відмінності у підходах до визначення кластерів, усі дослідники погоджуються з необхідністю географічної концентрації суб'єктів кластеру, які забезпечать підвищення ефективності господарювання підприємств, що його формують. Проте аналіз наукової літератури та сучасного практичного досвіду свідчить, що є цілий ряд невирішених проблем у процесі формування територіально-галузевих кластерів, зокрема, хмелярського.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження процесу формування територіально-галузевого хмелярського кластера. Об'єктом дослідження є процес формування територіально-галузевого хмелярського кластера. Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних та практичних аспектів формування територіально-галузевого хмелярського кластера.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сільському господарстві є галузі, продукція яких займає незначну питому вагу, проте цінність її для споживачів надзвичайно велика. Вона визначається своєю незамінністю. Саме до таких галузей відноситься хмелярство. Хміль — незамінний компонент при виробництві пива та інших видів продукції. Галузь хмелярства відрізнялася високою прибутковістю і забезпечувала значну частину надходжень до державного бюджету.

Протягом своєї історії хмелярство України зазнавало як піднесення, так і спадів виробництва. Слід визнати, що галузі хмелярства України на сучасному етапі притаманні наступні риси: низька віддача хмільників; старіння техніки, обладнання, виробничих споруд і пов'язаний з цим недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення виробників, погіршення їх фінансового стану (внаслідок нееквівалентності товарообміну між сільським господарством та іншими галузями економіки, несвоєчасності розрахунків за продану продукцію); незавершеність процесів реформування АПК та ін. Без вирішення цих проблем розраховувати на ефективне функціонування галузі неможливо.

Неефективність існуючих методів управління економічними процесами вимагають нових підходів до формування шляхів відновлення економічного потенціалу галузі; підвищення ефективності господарювання підприємств галузі хмелярства; формування нового типу мислення у керівників, орієнтованого на розв'язання не лише поточних проблем, але й на формування середовища для успішної перспективної діяльності.

Потенціал підприємств, що здійснюють свою основну діяльність у сфері виробництва хмелесировини та хмелепрепаратів, використовується недостатньо та досягнуті результати не є оптимальними і не забезпечують умови для економічного розвитку галузі та регіонів, в яких вона розвивається. Основною причиною такого становища, є відсутність системності та стратегічності в управлінні хмелевиробництвом як бізнес-процесом, що включає виробництво сировини, її переробку та реалізацію. Враховуючи можливості природно-ресурсного потенціалу галузі та розміри коштів державної підтримки, ми вважаємо, що саме кластерний підхід найбільшою мірою дозволяє забезпечити дані умови та формувати конкурентоспроможний вітчизняний хмелепродукт.

Формування кластерів базується на об'єднанні науки, технології, виробництва, економіки й управління. Підтримка вітчизняних хмелевиробників є одним із важливих факторів на внутрішньому ринку. В умовах виходу на зовнішні ринки вони повинні зосередитися виключно на співвідношенні ціни і якості продукції як основного чинника формування високої конкурентоспроможності вітчизняного експорту. Особливо це стосується галузей, які мають нижчий технологічний рівень у порівнянні з промисловістю. Виходячи з вищевказаного, саме аграрна сфера в сучасних умовах може виступити локомотивом для української економіки на шляху до цивілізованих ринкових відносин. У той же час потужний ресурсний потенціал дозволяє за умови впровадження новітніх технологій досягти світових показників результативності аграрного виробництва.

Учасниками кластера можуть бути суб'єкти підприємництва, представники влади, наукових кіл. До складу хмелевого кластера серед суб'єктів підприємництва можуть входити виробники хмелепродукції, суб'єкти, що здійснюють переробку продукції та постачання ресурсів. Наявність серед учасників представників місцевих органів влади надає кластеру переваг щодо питань виробничо-маркетингової діяльності. Учасники кластера можуть ефективніше використовувати елементи ринкової інфраструктури із зберігання, транспортування, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції. Специфічності кластера також надає участь у ньому представників наукових установ та навчальних закладів. Завдяки останнім досягається акумулювання передових наукових розробок, швидше впровадження їх у виробництво, більша скоординованість роботи в рамках державно визначених пріоритетів. Зважаючи на перелічені вище переваги, формування кластерів повинно виправдати себе з економічного погляду.

У цілому організація агропромислового кластера передбачає проходження наступних підготовчих етапів:

— визначення психологічної готовності виробників і потенційних учасників кластера до об'єднання, що передбачає підготовку пропозицій щодо залучення суб'єктів господарювання до спільної діяльності в кластері на підставі входження окремих суб'єктів у територіально окреслені зони сприятливого виробництва певного продукту;

— обґрунтування одержання синергетичного ефекту в кластері за рахунок відсутності посередників при просуванні продукції від ланки виробництва до ланок

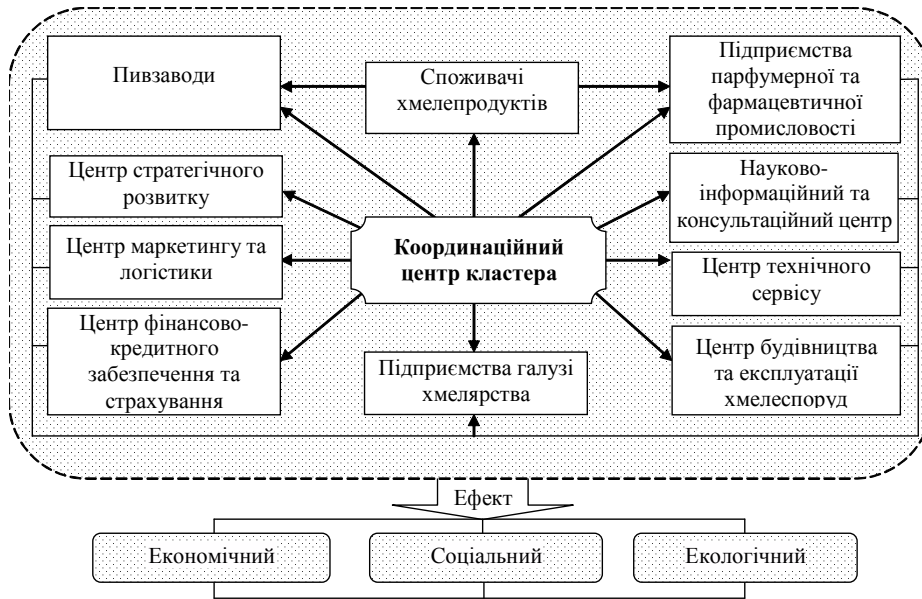

Рис. 1. Модель територіально-галузевого хмелярського кластера

переробки та реалізації; наявності ефекту масштабу об'єднаного виробництва за відокремлене; економії витрат.

Поєднання зусиль багатьох підприємств кластера створює передумови для інвестування в спеціалізовані технології, способи збору та обробки інформації, інфраструктуру, трудові ресурси, що стимулює розвиток нових суб'єктів ринкової інфраструктури. Кластер, виступаючи як об'єднання окремих підприємств, сприяє великим капіталовкладенням. Зростання розмірів і потенціалу кластера робить його привабливим місцем роботи для молоді та кваліфікованого персоналу. Кластер можна представити об'єднанням підприємств і постачальників ресурсів, що являє собою локально сконцентрований ринок праці. Це дає змогу окремим підприємствам вийти на більші масштаби діяльності, пропонувати продукцію більшої, кількості споживачів, користуватися послугами ширшого кола продавців. Виробнича наближеність суб'єктів підприємництва дає можливість оперувати значними обсягами інформації про виробничі можливості учасників кластера та інших операторів ринку, що виробляють певний вид продукції, а саме хміль.

На нашу думку, в процесі організації кластера потребують урахування умов, що сприяють більш вільному руху інформації та координації зусиль учасників кластера, зокрема:

- фактори, що полегшують рух інформації — професійні взаємозв'язки в наукових колах, професійних або галузевих асоціаціях; взаємозв'язки, що сформувалися в результаті географічної наближеності; особисті взаємовідносини, що формуються в результаті співпраці, навчання, спілкування; норми поведінки тощо;

- фактори, що зумовлюють сумісність керівників підприємств всередині кластерів та узгодження їхніх дій: взаємозв'язки між підприємствами, якими керують родичі; пайова участь в акціонерній власності; розуміння вигідності для окремого підприємства співпраці в рамках кластера; національний патріотизм тощо;

- обґрунтування взаємовідносин учасників кластера з державними інституціями та суб'єктами ринкової

інфраструктури.

Таким чином, формування кластера супроводжується більшим приділенням уваги розвитку спеціалізації по певному продукту, зокрема хмелю. В зв'язку з цим інформаційні потоки логістичних і маркетингових підрозділів будуть більше зосереджені саме на зборі й обробці інформації більш звуженого характеру. При цьому формування дієвого кластера сприятиме підвищенню ефективності як окремих учасників кластера, так і всього вітчизняного агропромислового виробництва та сприятиме посиленню позицій України на світовому аграрному ринку.

Можливість одержання кращих економічних результатів у кластері досягається за рахунок використання переважно горизонтальних зв'язків, спеціалізації та структурно-функціональній взаємодоповнюваності учасників у виробничому процесі. Формування кластерної моделі управління в господарствах хмелярської галузі забезпечить прискорення впровадження в них стратегічного управління (рис. 1).

Як бачимо, до складу кластера входять споживачі хмелепродуктів, а саме пивзаводи, підприємства парфумерної та фармацевтичної промисловості, центр стратегічного розвитку, центр маркетингу та логістики, центр будівництва та експлуатації хмелеспоруд, науково-інформаційний та консультаційний центр, центр технічного сервісу, центр фінансово-кредитного забезпечення та страхування і хмелепідприємства Житомирської, Львівської, Вінницької, Волинської, Хмельницької, Рівненської областей України.

Нами запропоновано склад структурних одиниць територіально-галузевого кластера (рис. 2).

До складу координаційного центру входять представники: Міністерства аграрної політики та продовольства України, регіональних департаментів агропромислового розвитку, Асоціації хмелярів України, Укрпива, науково-інформаційного та консультаційного центру, центру стратегічного розвитку, центру фінансово-кредитного забезпечення та страхування, парфумерної та фармацевтичної промисловості, іноземних компаній,

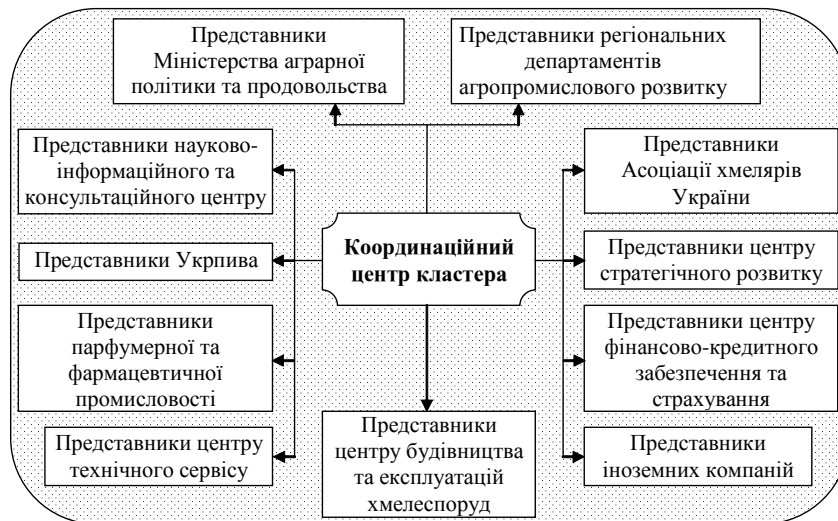

Рис. 2. Структура координаційного центру кластера

центру технічного сервісу, центру будівництва та експлуатації хмелеспоруд.

Проведення заходів, які ми пропонуємо дасть можливість:

- зменшення залежності членів кластера від монопольних формувань у галузі;
- виведення та впровадження в виробництво нових вітчизняних сортів хмелю, які за своїми характеристиками відповідали б світовому рівню;
- забезпечення технічного переоснащення та проведення технологічної модернізації галузі хмелярства;
- трансформування організаційних структур управління галуззю, удосконалення економічних відносин між суб'єктами ринку хмелю, регулювання діяльності суб'єктів господарювання;
- посилення інтеграційних процесів на світовому ринку виробництва хмелю, хмелепродуктів та їх використання;
- підвищення ефективності діяльності окремих підприємств-учасників кластера;
- вільний обмін інформацією, знаннями, досвідом між підприємствами всередині кластера;
- залучення висококваліфікованого персоналу та постійне підвищення його освітнього рівня;
- створення нових робочих місць;
- можливість залучення додаткового фінансування з боку держави та фінансово-кредитних установ;
- формування конкурентного середовища та пошук інвестиційних процесів у регіонах;
- забезпечити соціальний захист учасників кластера та сталий розвиток сільських територій.

Кардинальне реформування структури галузі викликає необхідність управління на основі всебічного використання досягнень сучасної управлінської науки і практики, формування високої та стійкої в часі конкурентоспроможності.

Як відмічає М. Портер, кластери, об'єднуючи в собі одночасно і конкуренцію і співпрацю, мають значні переваги в конкурентній боротьбі [4]. Адже сучасна конкуренція залежить передусім від продуктивності та гнучкості виробництва, а не від географічного розміщення області, доступу до ресурсів або масштабу підприємства.

Різні підприємницькі структури (великі або малі) можуть бути високопродуктивними у будь-якій області — швейній, взуттєвій, будівельній або сільськогосподарській, якщо вони застосовують сучасні методи організації роботи, використовують передові технології і пропонують унікальні продукти. Тобто усі області можуть застосовувати передові технології, а значить можуть бути наукомісткими і високотехнологічними. А тому М. Портер робить висновок, що "насправді не існує такого поняття, як низькотехнологічні області. Є лише низькотехнологічні підприємства, тобто, це ті підприємства, які не здатні використовувати технології світового рівня і працювати так, щоб підвищити продуктивність і впроваджувати інновації. Життєздатний кластер може допомогти будь-якому підприємству у будь-якій області конкурувати ефективніше, використовуючи найбільш передові досягнення і технології" [10]. Таким чином, кластерна модель об'єднання підприємств пропонує новий спосіб отримання переваг від таких чинників як географічне розташування, співпраця, спеціалізація, кооперація, інновація тощо.

Створення та ефективне функціонування галузевого кластера в хмелярстві дає переваги й суспільству, а саме: створюються сприятливі умови для підвищення конкурентоспроможності хмелепродукції, задоволення потреб споживачів, впровадження інноваційних технологій, максимізації прибутку структурних одиниць галузевого кластера, наповнення регіональних бюджетів, використання потенціалу наукових установ та навчальних закладів, ефективності використання ресурсів фінансово-кредитних установ і страхових компаній, забезпечення сталого розвитку регіональної економіки, зростають можливості отримання роботи для великої кількості працездатного населення, що, до певної міри, вирішує проблеми безробіття та інвестиційної привабливості галузі.

Саме попит визначає діяльність ефективно працюючих кластерів. Виходи на нові ринки, які мають вищі вимоги до продукції, її якості й умов постачань, можуть бути могутнім стимулом до удосконалення. Органи влади також можуть стимулювати такі виходи шляхом надання субсидій в області маркетингу — для завоювання ринкової ніші та її утримання. При цьому мінімізуються надлишки виробничих потужностей.

Галузевий хмелярський кластер дозволить ефективніше використовувати кошти державної підтримки, яка особливо актуальна для підприємств-учасників кластера в умовах гострої нестачі інвестиційних ресурсів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Формування територіально-галузевого хмелярського кластера забезпечить прискорення впровадження в них стратегічного управління, підвищення конкурентоспроможності хмелепродукції, задоволення потреб споживачів, впровадження інноваційних технологій, максимізації прибутку структурних одиниць галузевого кластера, ефективність використання ресурсів фінансово-кредитних установ та страхових компаній, інвестиційної привабливості галузі. Ефективне функціонування галузевого кластера в хмелярстві дає переваги й суспільству, а саме: створюються сприятливі умови для наповнення регіональних бюджетів, використання потенціалу наукових установ та навчальних закладів, забезпечення сталого розвитку регіональної економіки, зростають можливості отримання роботи для великої кількості працездатного населення, що в певній мірі вирішує проблеми безробіття та соціального захисту населення. Також важливо поглиблення процесів горизонтальної і вертикальної інтеграції між хмелевиробниками, оптимізації використання виробничого ресурсного та інвестиційного потенціалу, вирішення проблеми адаптації галузі до ринкових умов функціонування. Це забезпечить виробництво високоякісної хмелепродукції, стійкості конкурентних позицій як на загальнодержавному рівні, так і на рівні хмелярських підприємств. За допомогою відповідного поєднання намагань держави та місцевої ініціативи формування територіально-галузевого хмелярського кластера матиме перспективи розвитку.

Література:

1. Войнаренко М.П. Кластери в інституційній економіці: монографія / М.П. Войнаренко. — Хмельницький: ХНУ, ТОВ "Триада-М", 2011. — 502 с.
2. Галузева програма розвитку хмелярства на 2007—2010 роки. — К., 2007. — 62 с.
3. Дубовик В. С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону / В.С. Дубовик // Продуктивні сили України. — 2009. — № 1. — С 153—163.
4. Портер М. Конкуренція: [Пер. с англ.] / М. Портер. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. — 608 с.
5. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. контекст. — К., 2002.
6. Соколенко С.И. Кластер дає шанс / С.И. Соколенко // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 18. — С. 5.
7. Elsner W. An industrial policy agenda 2000 and beyond: Experience, Theory and Policy // Bremen Contributions to Institutional and Social-Economics (Eds.) Biesecker, A./ Elsner, W./ Grenzdorffer. — K., 1998 — № 34.

8. Enright M. Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda // in Staber, U., Schaefer, N. and Sharma, B., (Eds.) "Business Networks: Prospects for Regional Development, Berlin": Walter de Gruyter — 1996.

9. Feser E. J. Old and New Theories of Industry Clusters // in Steiner, M. (Ed.) "Clusters and Regional Specialization: On Geography, Technology and Networks", London — 1998.

10. Porter Michael E. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. — 1998. — № 11—12.

11. Rosenfeld S. A. Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development // European Planning Studies — 1997 — vol. 5. — № 1.

12. Schmitz H. On the clustering of small firms // in: IDS Bulletin, — 1992 — vol. 23. — № 3.

13. Swann G. M. P. and Prevezer M. A Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology // Research Policy — 1996 — vol. 25.

References:

1. Vojnarenko, M.P. (2011), Klasteri v institucijni ekonomici [Clusters in institutional economy]. — HNU, TOV "Triada-M", Hmel'nic'kij, Ukraine.
 2. Sectoral development programme hop branch for 2007—2010, Kyiv, Ukraine p. 62
 3. Dubovyk, V.S. (2010), "The formation of innovat've clusters as a means of innovation intensification in the economy of the region", Produktivni syly Ukrainy, vol. 1, pp. 153—163.
 4. Porter, M. (2005), Konkurencija [On competition], Izdatel'skij dom "Vil'jams", Moskow, Russia.
 5. Sokolenko, S.I. (2002), Proizvodstvenne sistema globalizacuy: sety, alyansu, partnerstva, klasteru: Ukraynskuj kontekst [Globalization of production systems: Networks. Alliances. Partnership. Clusters: Ukr. context], Lotos, Kyiv, Ukraine.
 6. Sokolenko, S.I. (2009), "Clusters give an opportunity", Uriadovyj kur'ier, vol. 18, p. 5.
 7. Elsner, W. (1998), "An industrial policy agenda 2000 and beyond: Experience, Theory and Policy", Bremen Contributions to Institutional and Social-Economics, vol. 34.
 8. Enright, M. (1996), Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda, Walter de Gruyter, Berlin, Germany.
 9. Feser, E.J. (1998), Old and New Theories of Industry Clusters, London, UK.
 10. Porter Michael, E. (1998), "Clusters and the New Economics of Competition", Harvard Business Review, vol. 11—12.
 11. Rosenfeld, S.A. (1997), "Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development", European Planning Studies, vol. 5, no. 1.
 12. Schmitz, H. (1992), "On the clustering of small firms", in: IDS Bulletin, vol. 23, no. 3.
 13. Swann, G.M.P. and Prevezer, M. (1996), "A Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology", Research Policy, vol. 25.
- Стаття надійшла до редакції 30.04.2014 р.*